

Пєсцов Р. Г., к.ю.н., доцент,
Тімашов А. С., аспірант,
Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, м. Київ, Україна

РОЗМЕЖУВАННЯ ПРАВОВИХ ІНСТИТУТІВ ОГОЛОШЕННЯ ПОЗА ЗАКОНОМ ТА СУДОВИЙ РОЗГЛЯД КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВ ЗА ВІДСУТНОСТІ ОБВИНУВАЧЕНОГО

На сьогоднішній день правові інститути, які передбачені в діючому КПК України, заставляють нас звертатися до теорії кримінального процесу. Оскільки досить часто в практичній діяльності юристи-практики помилково включають різні правові поняття в один інститут, при цьому не розуміючи їх відмінних ознак. Такими поняттями, зокрема, є судовий розгляд за відсутності обвинуваченого (*in absentia*) та оголошення особи поза законом.

І хоч в історичному аспекті ці два правових інститути тісно пов'язані між собою - заочний судовий розгляд був пов'язаний із процедурою оголошення особи поза законом, але, при цьому, вони мають свої відмінності і по-суті відносяться до різних галузей права. Тому для з'ясування суті відмінностей зазначених правових інститутів варто більш детально здійснити їх дослідження.

У Великому Юридичному словнику інститут «оголошення поза законом» визначається як «повне або часткове позбавлення особи правової охорони з боку держави (з можливим дозволом вбивства такої особи)» [1]. Енциклопедія права визначає оголошення особи поза законом як «вид покарання в стародавньому праві суть якого полягала у вигнанні злочинця із громади і оголошувався позбавленням заступництва законів. Оголошення поза законом супроводжувалося конфіскацією майна розторгненням сімейних зв'язків, а також із зверненням до кожного члена громади щодо заборони надавати допомогу такій людині, надавати їй житло, їжу, одяг, мати з нею будь-які стосунки. Фактично будь-хто міг без наказано позбавити життя особу, яку оголошено поза законом» [2].

Отже, оголошення особи поза законом є не що інше, як вид покарання, який застосовувався в добу первіснообщинного ладу. З розвитком держави і суспільства даний вид покарання був закріплений в праві Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Так, зокрема, особа, яка вчинила вбивство, мала можливість уникнути покарання, якщо добровільно покине територію держави. Але в разі повернення особи, оголошеної поза законом, могла бути позбавлена життя будь-ким із громадян держави. При цьому така особа мала право довести свою невинуватість в суді в заочному порядку, подавши свої докази через

друзів [3, 105]. Таким чином, в Стародавній Греції та Римі процедура оголошення особи поза законом була альтернативою судового розгляду за відсутності підсудного.

Оголошення особи поза законом, як вид покарання, знайшло своє відображення в стародавньому праві франків та праві північно - германських племен. По закінченню урочистого оголошення вироку будинок засудженого спалювали, злочинець оголошувався ворогом народу і будь-хто із громади зобов'язаний був вбити засудженого.

З розвитком права і держави інститут «оголошення особи поза законом» також зазнавав змін. Із підвищенням ступеня публічного інтересу в сфері кримінального судочинства з боку держави даний інститут перетворився на підставу для судового розгляду за відсутності підсудного. Коли раніше особа, яку визнали поза законом і видворили за межі держави могла уникнути покарання, то з підвищенням державного інтересу до судочинства тепер кожен, хто посягнув на державні інтереси, зобов'язаний був відбутися покарання [3, 109].

З появою спеціальних правових актів – кодексів із виду покарання даний інститут перетворився на підставу для заочного судового розгляду [4, 489]. Зокрема у Кодексі кримінального судочинства Франції 1808 р. Передбачалися дві форми заочного судового розгляду кримінальних справ: 1) заочне провадження (*judgement par default*) по справам про порушення та проступки заякі передбачалося покарання у вигляді тюремного ув'язнення не більше ніж на 5 років; 2) заочне провадження по справам про злочини (*judgement par contumace*), коли підсудний не міг бути затриманий, або втік після затримання.

Інститут оголошення особи поза законом також був відомим і на українських землях. В Руському правді даний інститут відомий як «поток и разграбление». Цей вид покарання застосовувався лише до найнебезпечніших злочинців – грабіжників, підпалювачів, казнокрадів, поширювався також і на членів родини засудженого. Злочинець, позбавлений опіки закону, оголошувався «шельмованим». Так, згідно статуту 99 Військового Статуту Петра I (1716 р.) «особа, яка перейде на бік ворога, то її ім'я має бути прибите до шибениці, якщо особа порушить присягу, то така особа публічно оголошувалася шельмованою та зрадником, а майно підлягає конфіскації» [5]. І хоча покарання стосувалося військових, застосовувати таке покарання могли загальні суди до цивільних осіб.

В радянську добу визнання особи поза законом регулювалося Постановою ЦВК СРСР від 21.11.1929 р. «Про оголошення поза законом посадових осіб – громадян Союзу РСР за кордоном, які перейшли до табору ворогів робочого класу і селянства, і які відмовилися повернутися до Союзу РСР» [6]. Згідно цієї Постанови визначалися юрисдикція судового органу, який в праві розглядати таку категорію справ; форму

судового процесу – заочний судовий розгляд; види покарань у разі оголошення особи поза законом. Зокрема, «особи, які відмовилися повернутися до Союзу РСР, оголошуються поза законом. Оголошення поза законом тягне за собою: конфіскацію всього майна засудженого; розстріл засудженого через 24 години після встановлення особи засудженого; всі схожі справи розглядаються Верховним Судом СРСР в заочному порядку; імена оголошені поза законом підлягають повідомленню всім виконавчим комітетам Рад і органам ОГПУ (НКВС)».

Таким чином, можна зробити висновок, що інститут оголошення поза законом і судовий розгляд за відсутності підсудного є різними по своїй суті. Зокрема, 1) оголошення поза законом є видом покарання; 2) оголошення поза особи законом фактично трансформувалося в підставу для заочного судового розгляду кримінальних справ; 3) судовий розгляд справи за відсутності підсудного є однією із форм кримінального судочинства.

Література

1. Великий юридичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://jurisprudence.academic.ru/4229/объявление_вне_закона
2. Енциклопедія права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki>
3. Казаков О.О. Заочное судебное разбирательство уголовных дел: дис. ... канд. юрид. наук. – Екатеринбург, 2009. – 280 с.
4. Фойницький І.Я. Курс уголовного судопроизводства в 2-х томах. Т. 2. – СПб: Альфа, 1996.
5. Військовий Статут Петра 1 / Електронна бібліотека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hist.msu.ru/ER/Text/articul.htm>
6. Постановление Президиума Об объявлении вне закона должностных лиц - граждан Союза ССР за границей, перебежавших в лагерь врагов рабочего класса и крестьянства и отказывающихся вернуться в Союз ССР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ruwiki/360904>

УДК 343.21(043.2)

Плисюк Н. М., к.ю.н., доцент,
Хмельницький університет управління та права,
м. Хмельницький, Україна

ПРАВО НА САМООБОРОНУ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ ОКРЕМИХ ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

У кримінальному законодавстві зарубіжних держав регламентація обставин, що виключають злочинність діяння, має істотні відмінності, які стосуються не тільки назв і місця даних обставин у системі кримінальних